

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXVIII/4—5

БЕОГРАД
1990.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVIII (нова серија)

Св. 4—5 (1990)

САДРЖАЈ

Став САНУ о језику (уз расправу о језичким одредбама у уставу СР Хрватске)	197
Рад на осавремењавању наше правописне норме (МИТАР ПЕШИКАН)	200
Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	214
Обликовање вокатива једине именичке I деκлинације у књижевним текстовима XX века (ВЛАДИМИР П. ГУДКОВ)	224
О нужности студиознијег приступа проучавању пасивних конструкција с трним партиципима (ВЛАДИМИР П. ГУДКОВ)	241
Један нарочити тип напоредних конструкција с придевским односним реченицама (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	246
Фонолошка структура риме и неки аспекти њене реализације у поезији Десанке Максимовић (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	262
Рјечници језика писаца — велики задатак наше лексикографије (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	288
Симетрија и асиметрија у антонимским релацијама (ДАНКО ШИПКА)	295
Из историје српскохрватског израза (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	302
Још једном о творбеном статусу именица <i>баснодром</i> , <i>ракетодром</i> (ГАЛИНА ТИРТОВА)	309
Регистар	313
Садржај XXVIII књиге <i>Нашег језика</i>	330

Владимир П. Гудков
(Филолошки факултет, Москва)

О НЕЖНОСТИ СТУДИОЗНИЈЕГ ПРИСТУПА ПРОУЧАВАЊУ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦИЈА С ТРПНИМ ПАРТИЦИПИМА

Савремена нормативна граматика прихвата пасивне конструкције с трпним глаголским придевом и именицом (одн. заменицом) која означава живо биће у генитиву с предлогом од. Примерима из старије и новије литературе аутор показује да нису тако ретке ни конструкције с им. (одн. зам.) у инструменталу.

Термин граматика има два основна значења која међусобно кореспондирају, корелирају. Прво: формално устројство језика; друго: наука о костуру језика и његовом функционисању. Прво је примарно, друго секундарно. Граматика као наука ращчлањује и систематски описује, инвентарише формалну структуру језика, износи и објашњава везе и односе између језичких елемената свих врста у њиховој статистици и развојној динамици.

Као свака наука, граматика настоји да обезбеди и постигне објективно поимање и приказивање језичке стварности. Не успева, међутим, у томе доследно и свеобухватно, што се објашњава сложеност језичке структуре, мобилност књижевнојезичког узуса, стањем опште теорије граматичке дескрипције, а, између осталог, и природном склоност јуди (од чега нису имуни ни научници) да апсолутизирају, догматски „аксиоматизују“ стечена сазнања и представе.

Научне дескрипције српскохрватског књижевног језика углавном тачно приказују и објашњавају његов граматички састав. Али се и у њима с времена на време откривају погдегде пропусти и непрецизности. Решетање књижевних текстова, претраживање и пребирање масе података износи на видело, чак и на доста проучаваним сегментима граматичког система, раније незапаже-

не, потцењиване или недовољно осмишљене чињенице које се косе са „освештаним“ граматичким правилима те изискују њихово преиспитивање, односно корекцију.

Један од таквих случајева је обликовање пасивних конструкција, у чијем склопу учествују именице или заменице.

Признаје се за готово апсолутно правило да у пасивним конструкцијама (реченицама) са трпним глаголским придевом и именицом (односно заменицом) која означава живо биће (или скуп бића), а којом се изражава вршилац радње, та именица (или заменица) долази у облику генитива уз предлог од.

Т. Маретић, који је испитивао и беспристрасно описао језик књижевних текстова XIX века, регистровао је, уосталом, у њима и поједине примере с инструменталом. Константовао је, наиме, ово: „У добром народном језику не употребљава се инструментал уз пасивне глаголске облике; у књижевника се та пораба каткад налази: који су освећени Богом оцем и одржани Исусом Христом. . . , границе богом постављене. . . , биће потпомогнут самијем богом. . . , ударио на плећа ланчиће од бисерја Белизаром донесене из Равене. . . , Теофилактом истакнуту мирноћу словенску треба стегнути мало. . . ”¹

У другој половини XX века граматичари оцењују ситуацију одрешитије, категоричније. „У савременом српскохрватском субјекатски се инструментал којим су обележена бића више не јавља”, — закључује М. Ивић.² Исто тако и за М. Стевановића је очито „непознавање субјекта у облику инструментала код новијих писаца и у савременом језику уопште.”³ „Наш језик не познаје пасивне инструменталне конструкције, уколико је агенс живо биће. . . ” — пише Бранислав Ром.⁴

Књижевни и научни текстови, написани и штампани у току XX столећа, садрже, међутим, примере пасивних конструкција, чија структура пружа повод да се посумња у тоталну исправност наведених аксиоматичних тврдњи.

Такви примери се уочавају у једном класичном књижевном делу, чији језик, иако је осетно дијалекатски обојен, не одудара битно од допустивог варирања књижевнојезичке норме. Наиме, у роману Боре Станковића *Нечиста крв*, објављеном први пут 1911, инструментал именица које значе жива бића употребљава се у

¹ Т. Маретић, Граматика хрватскога или српскога књижевног језика. Загреб, 1963, стр. 595.

² М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Посебна издања САНУ, књ. ССХХVII. Београд, 1954, стр. 59.

³ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књ. II, Београд, 1969, стр. 426.

⁴ Бранислава Ром, *Српскохрватски еквиваленти за нека значења руских падежа*. — Прилози проучавању језика. Књ. 10. Нови Сад, 1974, стр. 72.

неколико случајева уз трпне придеве глагола *водити*, *вући*, *опкољавати*, *опколоти*, *окружити*, *пратити*, *придржавати*. Исп.:

На капији, поштапајући се и вођен дечком, појави се стари „деда“, свештеник Риста (Борисав Станковић, Нечиста крв. Просвета, Београд, 1946, стр. 78). — Ама ти ли си, Магдо? — И вођен Магдом пође (стр. 78). Софка крочи и, вођена њиме, пође (стр. 181).

... Морали [су], вучени женама, одлазити кроз капицике... (стр. 198)

Далеко испред ње играли су и вили се чочеци, праћени, опкољавани гомилом деце (стр. 172). ... И сам он тамо, у великој соби, осветљен свећама, са прекрштеним рукама, везаним вилицама, опкољен женама... (стр. 216)

И он, окружен њима, поче да се пење... (стр. 78)

... Он, одлазећи и праћен Софком са свећом до капије, увек у потаји, кришом, да га не би ко чуо, питао би је... (стр. 137)

И њима двома придржаван, поче се пети (стр. 79). Али: Не толико што је подржаван од Тодоре и Софке, него више услед ракије, ... кретао се брже и лакше (стр. 80).

Поједини слични примери с глаголима *гонити*, *дочекати*, *зачудити*, *инспирисати*, *испити*, *носити*, *окружити*, *опколоти*, *опсести*, *потакнути*, *пратити*, *предводити*, *притиснути*, *штипати* откривају се у књигама Иве Андрића, Мирослава Крлеже, Бранка Ђопића, Боре Ђосића, Милоша Црњанског, Златка Винце, Павла Ивића, Миодрага Поповића. Исп.:

Дешавало се да су иза тих разних циганских група, заражених, гоњених глађу и огорченим светом, остајала напуштена деца без родитеља (Иво Андрић, Одабране приповетке, Књ. I. СКЗ, Београд, 1945, стр. 327).

Кад би време, уђоше у двор, дочекани слугама, да прво одстоје свечану мису... (М. Црњански, Сеобе. Књ. I. Нолит, Београд, 1978, стр. 40). Али: И онда дочекан од својих, праћен њима... (Б. Станковић, наведено дело, стр. 130); И тако је ... дочекан у својој рођеној авлији од оружаних људи (И. Андрић, наведено издање, стр. 136).

... Мали Триша стајао је по страни, зачуђен овим необичним и касним гостима... (Бранко Ђопић, Дјечак прати змаја. Просвета, Београд, 1956, стр. 235—236)

... Напао [га је] као човека чије је књижевно дело инспирисано римским плаћеником Јернејем Копитарем (Миодраг Поповић, Вук Стеф. Карацић, Нолит, Београд, 1964, стр. 474).

... И сада, када је умро отрован и испијен овом овдје женом, сада ће наши људи почети као дрвени млинови да мељу некакве фразе... (М. Крлежа, Новеле. Сабрана дјела М. Крлеже, св. 8. „Зора“, Загреб, 1955, стр. 532)

А друге суботе после оне злосрећне даће, млади Ристић је пијан и напола ношен друштвом отишао Аники... (И. Андрић, наведено издање, стр. 235).

Изубијан и крвав, окружен четницима, прошао је тако мали Триша последњи пут кроз своје село (Б. Ћопић, наведено издање, стр. 222). ... Окружен куририма и заштитницом, Врањеш је руководио читавом „операцијом“... (Исто, стр. 245)

Губећи при коцки, опкољени дамама, ... они заборавише за тренутак сав свој пут и све своје тегобе (М. Црњански, наведено издање, стр. 127). ... Журно корача крај коња, опкољен официрима... (Исто, стр. 171)

... У њему је све више расла језа и немир као да је са свих страна опседнут невидљивим непријатељем (Б. Ћопић, наведено издање, стр. 255).

Потакнут Копитаром, Добровским и другима, Врховац је све већу бригу посвећивао проучавању језика... (Златко Винце, Пуповима хрватскога књижевног језика. Загреб, 1978, стр. 169)

Недељом и празником Аника је ишла у цркву, праћена неком бледом и слабачком комшиницом (И. Андрић, наведено издање, стр. 219). (Али и: ... Владика је дошао главом, праћен од једног младог попа из Сарајева и зеничког проте. Исто, стр. 109). Када је бан излазио из цркве, праћен својим сержанима, ... скочио је неки млади разбарушени дечко... (М. Крлежа, наведено издање, стр. 262) Један за другим, праћени раскошним свитама, у друштву својих супруга, стигли су у град... (М. Поповић, наведено дело, стр. 85). Међу њима су прошла краљева кола, ... праћена масом гарде... (М. Црњански, наведено дело, стр. 154).

А неколико страница даље, поред вести да се у београдском пашалуку побунила раја и да, предвођена злим људима, чини непромишљена дела, био је овакав запис... (И. Андрић, наведено издање, стр. 215). Познато је и то да су Словени, углавном предвођени Аварима, ... савладали византијску одбрану дуж Дунава и Саве... (Павле Ивић, Српски народ и његов језик. СКЗ, Београд, 1971, стр. 8). Наоружана гомила, са скоро невидљивим Тришом у средини, предвођена Врањешом, који је јахао на коњу, лагано је пролазила кроз сеоце... (Б. Ћопић, наведено издање, стр. 222). Предвођени Владимиром Познаговим, одличним другом, генијалним стихотворцем, ... ишли су самостални таленти... (Бора Ћосић, Приче о занатима. Нолит, Београд, 1966, стр. 160).

... Географске околности [су] омогућиле да се у њима [областима] сачува више докумената на народном језику него у Србији притиснутој Турцима (П. Ивић, наведено дело, стр. 155). Али и: ... На западу се од краја XV века бурно развила световна књижевност ренесансне инспирације, управо у време кад је последња

средњовековна српска држава догоревала притиснута од Турака... (Исто, стр. 120).

... Вода је пуна коња, који ... фркћу и бучно лупају по води штипани ситним рибицама (Б. Ћ о п и ћ, наведено издање, стр. 257).

Поставља се, наравно, питање: шта омогућава и условљава употребу инструментала у цитираним пасивним конструкцијама, шта погодује коришћењу тог падежа у наведеној грађи. Могло би се очекивати да се испољи и да постане уочљиво нешто заједничко и доминантно у семантици глагола уз чије трпне придеве долазе облици инструментала. Експонирани примери нису, на жалост, у овом смислу изразито индикативни. Остаје, према томе, очекивање и нада да ће саопштени подаци побудити компетентне стручњаке да се усредсређено позабаве доиста не безначајним питањем граматике које поставља сама књижевнојезичка стварност.

Summary

Vladimir P. Gudkov

ON THE NECESSITY OF MORE THOROUGH APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE PASSIVE CONSTRUCTIONS CONTAINING PAST PARTICIPLES

Modern normative grammar allows the passive constructions containing a past participle and a noun (or a pronoun), denoting a living being, in the genitive case, fronted with the preposition *od*. The author has shown that the constructions with a noun (or a pronoun) in the instrumental case are not rare either.